OLIY TA’LIMDA PROFESSOR-O‘QITUVCHILAR DARS FAOLIYATINI BAHOLASHDA TALABALAR FIKRLARI ASOSIDA SIFAT KO‘RSATKICHLARINI ANIQLASH VA TAKOMILLASHTIRISH

https://doi.org/10.70728/conf.edu.v3.i2.006

Faxriddinov Muhammad Faxriddin o‘g‘li
Samarqand davlat pedagogika instituti,tayanch doktoranti (PhD)

Annotatsiya. Mazkur maqolada oliy ta’lim muassasalarida professor-o‘qituvchilarning dars mashg‘ulotlaridagi faoliyatini baholashda talabalar fikrlarining ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot jarayonida talabalar fikrlariga asoslangan sifat ko‘rsatkichlari aniqlanib, ularni takomillashtirish mexanizmlari ishlab chiqilgan. Empirik tadqiqot natijalari asosida professor-o‘qituvchilar dars faoliyatini baholashda talabalar fikrlarini tizimli ravishda qo‘llash ta’lim sifati oshishiga hamda talabalarning professor-o’qituvchilar tomonidan berilayotgan darslar sifatiga qoniqish darajasini ortishi isbotlangan.

Kalit so‘zlar: oliy ta’lim, professor-o‘qituvchi, dars faoliyati, talabalar fikri, sifat ko‘rsatkichlari, baholash texnologiyasi.

Kirish. Bugungi kunda oliy ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, ta’lim sifati va raqobatbardoshligini oshirish masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu jarayonda professor-o‘qituvchilarning dars mashg‘ulotlaridagi faoliyatini baholash muhim omillardan biri hisoblanadi. Chunki dars jarayonining sifati bevosita o‘qituvchining kasbiy mahorati, pedagogik yondashuvi va talabalar bilan samarali muloqotiga bog‘liq.

An’anaviy baholash tizimlarida professor-o‘qituvchi faoliyati asosan ma’muriy nazorat yoki rasmiy hujjatlar asosida baholanib, talabalar fikriga yetarli darajada e’tibor qaratilmaydi. Holbuki, dars jarayonining bevosita ishtirokchisi bo‘lgan talabalar o‘qituvchi faoliyatini baholashda muhim axborot manbai hisoblanadi. Talabalar fikrlari o‘qituvchining darsni tushuntirish darajasi, interaktiv metodlardan foydalanishi, baholashdagi adolatliligi va muloqot madaniyatini aks ettiradi.

Shu sababli professor-o‘qituvchilar dars faoliyatini baholashda talabalar fikrlariga asoslangan sifat ko‘rsatkichlarini aniqlash va ularni takomillashtirish mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb ilmiy-amaliy muammo hisoblanadi.

Tadqiqot maqsadi – oliy ta’lim muassasalarida professor-o‘qituvchilar dars faoliyatini baholashda talabalar fikrlari asosida sifat ko‘rsatkichlarini aniqlash va ularni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot vazifalari:

- professor-o‘qituvchilar faoliyatini baholash bo‘yicha ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish;
- talabalar fikrlariga asoslangan baholash mezonlarini aniqlash;
- empirik tadqiqot natijalarini tahlil qilish;
- sifat ko‘rsatkichlarini takomillashtirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Mavzu bo‘yicha ilmiy adabiyotlar tahlili. Professor-o‘qituvchilar faoliyatini baholash masalasi pedagogika va ta’lim menejmenti sohasida keng o‘rganilgan. Xorijiy tadqiqotlarda talabalar fikriga asoslangan baholash “Student Evaluation of Teaching” tushunchasi orqali izohlanib, ta’lim sifati monitoringining muhim elementi sifatida qaraladi. Ushbu yondashuvda talabalar tomonidan berilgan baholar o‘qituvchining pedagogik samaradorligini aniqlashda asosiy ko‘rsatkich sifatida e’tirof etiladi.

Mahalliy tadqiqotlarda esa professor-o‘qituvchilar faoliyatini baholash ko‘proq attestatsiya, reyting va ichki nazorat tizimlari orqali amalga oshirilishi qayd etiladi. Bunda talabalar fikri aksariyat hollarda formal xarakterga ega bo‘lib, tahliliy va rivojlantiruvchi ahamiyat kasb etmaydi.

Professor-o‘qituvchilar faoliyatini baholashda talabalar fikrining ilmiy asoslari, eng avvalo, Marsh, H. W. Student Evaluations of Teaching tadqiqotlarida keng yoritilgan. Biz talabalar bahosi o‘qituvchi faoliyatining ko‘p o‘lchamli (multidimensional) xarakterga ega. Chunki, talabalar dars jarayonining bevosita ishtirokchisi bo‘lgani sababli, ular o‘qituvchining tushuntirish uslubi, muloqot madaniyati va darsni tashkil etish darajasini aniq baholay oladi.

Talabalar tomonidan berilgan baholarning ishonchliligi masalasi Benton, S. L., Cashin, W. E. Student Ratings of Teaching tadqiqotlarida tahlil qilingan. Biz tadqiqotlarimizda talabalar bahosi subyektiv bo‘lishi mumkinligini tan olgan holda, to‘g‘ri tuzilgan mezonlar va anonim so‘rovlar orqali bu kamchiliklarni kamaytirishimiz mumkin bo’ladi.Ushbu yondashuv bizning tadqiqotimizda aniq sifat ko‘rsatkichlari **va** tuzilgan anketa qo‘llanganini asoslab beradi.

Oliy ta’limda dars sifati masalasi Biggs, J., Tang, C. Teaching for Quality Learning at University asarida chuqur yoritilgan. Sifatli ta’lim interaktivlik, talaba faolligi va o‘qituvchi–talaba o‘rtasidagi hamkorlik orqali ta’minlanadi.

Ushbu yondashuvlar bizning tadqiqotlarimizda interaktiv metodlardan foydalanish sifat ko‘rsatkichi sifatida tanlanishiga asos bo‘ladi.

Ta’lim sifatining tarkibiy jihatlari Gibbs, G. Dimensions of Quality tomonidan aniqlab berilgan. Sifatni faqat natija emas, balki **jarayon, muloqot va metodik yondashuvlar majmui** deb qarash ancha samaraliroq deb o’ylayman.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, talabalar fikrlariga asoslangan baholash tizimi:

- o‘qituvchi faoliyatining real holatini aks ettiradi;
- dars sifatini oshirishga xizmat qiladi;
- o‘qituvchining kasbiy rivojlanishiga turtki bo‘ladi.

Biroq aksariyat tadqiqotlarda talabalar fikrlariga asoslangan sifat ko‘rsatkichlarini aniqlash va ularni tizimli takomillashtirish mexanizmlari yetarlicha yoritilmagan. Ushbu holat mazkur tadqiqotning ilmiy bo‘shlig‘ini belgilaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot oliy ta’lim muassasasining Pedagogika fakultetining kafedralarida tahsil olayotgan talabalar ishtirokida o‘tkazildi. Tadqiqotda jami 280 ga yaqin talaba qatnashdi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

- so‘rovnoma (anketa);
- statistik tahlil;
- taqqoslash va umumlashtirish.

So‘rovnoma professor-o‘qituvchilar dars faoliyatini baholashga qaratilgan bo‘lib, quyidagi asosiy mezonlarni qamrab oldi:

I. Darsni rejalashtirish va maqsad qo‘yish

1. Dars maqsadlari aniq va tushunarli qilib belgilangan.
2. Dars mazmuni fan dasturiga to‘liq mos keladi.
3. Dars rejasi (konspekti) puxta ishlab chiqilgan.

II. Darsni olib borish mahorati

4. O‘qituvchi mavzuni ravon va tushunarli bayon qiladi.
5. Dars jarayonida vaqt samarali taqsimlangan.
6. Talabalarning diqqati va qiziqishi doimiy saqlanadi.
7. Savol-javob va muhokamaga yetarli sharoit yaratilgan.

III. Metodik va interfaol usullardan foydalanish

8. Zamonaviy ta’lim texnologiyalari qo‘llaniladi.
9. Interfaol usullar (muhokama, guruhli ish, keys va h.k.) samarali qo‘llaniladi.
10. O‘quv materiallari (slayd, tarqatma, videomaterial) maqsadga muvofiq.

IV. Raqamli va innovatsion faoliyat

11. Raqamli platformalar (LMS, elektron resurslar)dan foydalaniladi.
12. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari dars samaradorligini oshiradi.
13. Innovatsion yondashuvlar va yangicha g‘oyalar namoyon bo‘ladi.

V. Talabalar bilan muloqot va pedagogik etika

14. O‘qituvchi talabalarga nisbatan hurmat va odob saqlaydi.
15. Barcha talabalarga nisbatan xolis munosabatda bo‘ladi.
16. Tanqid va fikr-mulohazalar konstruktiv tarzda bildiriladi.

VI. Baholash va fikr-mulohaza

17. Baholash mezonlari oldindan tushuntirilgan.
18. Nazorat ishlari adolatli baholanadi.
19. Talabalarga o‘z vaqtida fikr-mulohaza beriladi.

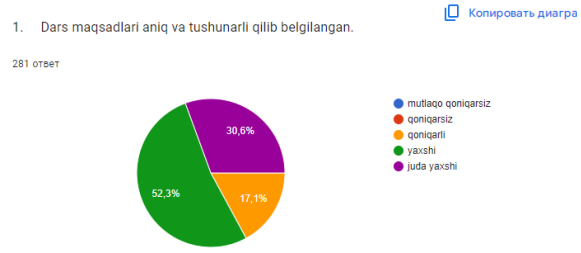
VII. Umumiy baholash

20. Ushbu o‘qituvchining darslari umumiy jihatdan samarali hisoblanadi.

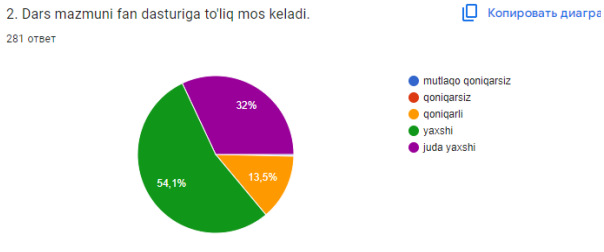
VIII. Ochiq savollar

21.Ushbu o‘qituvchining darslarida eng kuchli jihatlar qaysilar?

22.Dars jarayonini yaxshilash uchun qanday takliflaringiz bor?

1-jadval.

2-jadval.

Olingan ma’lumotlar foiz ko‘rsatkichlari asosida tahlil qilinib, umumiy xulosalar chiqarildi.

Tadqiqot natijalari va ularning tahlili. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, talabalar tomonidan eng yuqori baholangan ko‘rsatkichlar dars materialining tushunarli bayon etilishi va o‘qituvchining muloqot madaniyati bilan bog‘liq. Talabalarning aksariyati o‘qituvchining ochiq muloqotga kirishishi dars jarayonining samaradorligini oshirishini ta’kidlagan.

E’tiborimizni tortgan natijalardan esa “Dars jarayonida vaqt samarali taqsimlangan” degan savolimizga “*qoniqarsiz*” deb javob bergan kam sonli bo’lsada talabalarning mavjudligi, yana bunday ko’rsatkichlar “Talabalarning diqqati va qiziqishi doimiy saqlanadi”, “Zamonaviy ta'lim texnologiyalari qo'llaniladi”, “O'qituvchi talabalarga nisbatan hurmat va odob saqlaydi”, “Barcha talabalarga nisbatan xolis munosabatda bo'ladi”, “Tanqid va fikr-mulohazalar konstruktiv tarzda bildiriladi” kabi savollarda ham uchrashi bo’ldi. Natijalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, talabalar fikrlari professor-o‘qituvchilar dars mashg’ulotlaridagi faoliyatida uchrab turadigan muammoli jihatlarni aniqlashda muhim manba hisoblanadi. Ushbu fikrlar asosida dars jarayonini takomillashtirish mumkin. Bu esa biz erishmoqchi bo’lgan maqsadlarimizdan biri bo’lib hisoblanadi.

Sifat ko‘rsatkichlarini takomillashtirish bo‘yicha takliflar. Tadqiqot natijalariga asoslanib, quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

- professor-o‘qituvchilar dars faoliyatini baholashda talabalar fikrlarini muntazam ravishda yig‘ish va tahlil qilish;
- baholash mezonlarini aniq va shaffof shakllantirish;
- o‘qituvchilarda reflektiv tahlil ko‘nikmalarini rivojlantirish;
- talabalar fikriga asoslangan baholash natijalaridan kasbiy rivojlanish rejalari tuzishda foydalanish.

Mazkur takliflar ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, professor-o‘qituvchilar dars faoliyatini baholashda talabalar fikrlariga asoslanish ta’lim sifatini oshirishning samarali vositalaridan biridir. Talabalar fikrlari asosida aniqlangan sifat ko‘rsatkichlari o‘qituvchi faoliyatini takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur tadqiqot natijalari oliy ta’lim muassasalarida baholash tizimini takomillashtirish, professor-o‘qituvchilar faoliyatini rivojlantirish va ta’lim sifatini oshirishda amaliy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Marsh, H. W. Student Evaluations of Teaching. Student Evaluations of Teaching: A Multidimensional Perspective. – Sydney: University of Western Sydney, 2007.
2. Benton, S. L., Cashin, W. E. Student Ratings of Teaching. Student Ratings of Teaching: A Summary of Research and Literature. – IDEA Center, Kansas State University, 2014.
3. OECD.
   Teachers Matter: Attracting, Developing and Retaining Effective Teachers. – Paris: OECD Publishing, 2016.
4. Biggs, J., Tang, C. Teaching for Quality Learning at University. Teaching for Quality Learning at University. – 4th ed. – Maidenhead: Open University Press, 2011.
5. Gibbs, G. Dimensions of Quality. Dimensions of Quality. – York: Higher Education Academy, 2010.
6. Scriven, M. Evaluation Thesaurus. Evaluation Thesaurus. – 4th ed. – Newbury Park: Sage Publications, 1991.
7. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar / Tahrir hay’ati. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
8. Pedagogik diagnostika / R. Jo‘rayev. Pedagogik diagnostika va monitoring. – Toshkent: Sharq, 2017.
9. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. Oliy ta’lim sifatini baholash va monitoring qilish bo‘yicha me’yoriy hujjatlar. – Toshkent, 2021.
10. Assessment and Evaluation in Higher Education. Selected articles on student feedback and teaching quality. – Routledge, 2018–2022.
11. Teaching in Higher Education. Research articles on student evaluation of teaching effectiveness. – Taylor & Francis, 2019–2023.